

Łukasz ĆWIKŁA

MAŁE MIASTA ZIEMI ŁĘCZYCKIEJ W ŚREDNIOWIECZU I WCZESNEJ EPOCE NOWOŻYTNEJ – WYBRANE PROBLEMY BADAWCZE

2

dr Łukasz ĆWIKŁA – *Uniwersytet Łódzki*
Wydział Filozoficzno-Historyczny
Katedra Historii Średniowiecznej
ul. A. Kamińskiego 27A, 90-219 Łódź
e-mail: lukasz.cwikla@uni.lodz.pl
<https://orcid.org/0000-0002-3564-7838>

ZARYS TREŚCI: W tekście zaprezentowano problemy badawcze odnośnie do małych miast ziemi łęczyckiej w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej. Na podstawie wybranych przykładów ukazano i omówiono takie trudności jak: brak ksiąg miejskich, niejednoznaczność łacińskich terminów, zaburzenia w chronologii źródeł, identyfikacja osób, odróżnienie wsi od miast o takich samych nazwach. Dokonano również charakterystyki źródeł pisanych, w których znajdują się informacje na temat małych miast. W obliczu wskazanych problemów to właśnie księgi grodzkie i ziemskie oraz rejestry podatkowe pozostają podstawowymi źródłami do badania dziejów tych terenów.

SŁOWA KLUCZOWE: miasta ziemi łęczyckiej, Polska, średniowiecze, wczesna epoka nowożytna, mieszczanie.

SMALL TOWNS OF THE ŁĘCZYCA LAND DURING THE MIDDLE AGES AND THE EARLY MODERN ERA: SELECTED RESEARCH PROBLEMS

ABSTRACT: The text presents research problems regarding small towns of the Łęczyca land in the Middle Ages and the early modern era. Based on selected examples, the following difficulties were shown and discussed: the lack of city books, the ambiguity of Latin terms, disturbances in the chronology of sources, identification of people, distinguishing between villages and cities with the same names. Written sources containing information on small towns were also characterised. In the light of the indicated problems, it is the town and land ledgers as well as tax registers that remain the basic sources for researching their history.

KEYWORDS: small towns of the Łęczyca land, Poland, the Middle Ages, early modern era, townspeople.

2.1. Wstęp

Dzieje miast zajmują ważne miejsce w badaniach historycznych. Najczęściej jednak powstające opracowania dotyczą nieco większych ośrodków miejskich, których znaczenie gospodarcze i administracyjne było duże. Na gruncie Polski Centralnej świadczą o tym chociażby monografie Kutna, Łęczycy, Sieradza, Uniejowa (Szymczak 2003, 2011, 2021; Grygiel, Jurek 2014; Anusik 2014). Ponadto w przygotowaniu znajduje się opracowanie poświęcone Łodzi, która zresztą doczekała się już poważnych publikacji książkowych (Liszewski 2009; Szymański 2019). Pamiętać jednak należy, że w interesującym nas okresie zaliczała się ona do grona małych miast.

Małe ośrodki miejskie nie doczekały się odrębnych ujęć monograficznych, choć niektóre z nich znane są w literaturze przedmiotu, gdyż pojawiały się na marginesie innych rozważań historycznych lub w skromniejszych pracach o charakterze przyczynkarskim, np. Bielawy, Oporów, Orłów, Żychlin (Zajączkowski 1983, 1995, 1996b, 2000). Tytułowe małe miasta w interesującym nas okresie w znakomitej większości zaliczały się do ośrodków tzw. III i IV kategorii. Maria Bogucka i Henryk Samsonowicz dokonali ich charakterystyki, podkreślając, że

trzecia grupa obejmowała ośrodki rynku lokalnego związane z cyrkulacją towarów i działalnością usługową. Stanowiły one czynnik charakterystyczny dla gospodarczego krajobrazu Polski, niezbędny w procesach towarowo-pieniężnych, niemniej charakterem działalności mieszkańców [...] nie różniący się w istotny sposób od wsi i dworu. Wreszcie czwarta kategoria obejmowała najmniejsze ośrodki dóbr prywatnych czy kościelnych, posiadające prawa miejskie, aspiracje – niekiedy uzasadnione – do udziału w szerszym handlu, i skupiała niewielką grupę ludzi spoza rolnictwa. Zawsze były tam kościoły parafialne, istniał przywilej nadający

prawa miejskie, niekiedy działał szpital, rzadziej [...] targ tygodniowy, którego założenie przewidywały niemal wszystkie nadania prawa miejskiego (Bogucka, Samsonowicz 1986: 108).

Według cytowanych badaczy w dawnym województwie łęczyckim do tej pierwszej zdefiniowanej grupy zaliczały się 3 miasta, zaś do ostatniej aż 22 (Bogucka, Samsonowicz 1986: 115). Przyjmuje się, że tego typu jednostki osadnicze średnio liczyły odpowiednio ok. 1000 i 400 mieszkańców. Widać zatem wyraźnie, że nie mogły one równać się z największymi ośrodkami miejskimi w kraju. Miasta, które są przedmiotem niniejszych rozważań, wpisywały się w omówioną wyżej kategoryzację: Będków (IV), Bielawy (III), Oporów (IV), Orłów (III), Żychlin (IV).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wybranych problemów, pojawiających się podczas prowadzenia badań osadniczych – w szczególności nad dziejami małych miast. O ile w przypadku większych ośrodków baza źródłowa jest nieco bogatsza (zachowane księgi miejskie), o tyle spuścizna źródłowa odnosząca się do pozostałych miasteczek jest nad wyraz uboga, co w konsekwencji przekłada się na pewne trudności poznawcze. Wypada zatem, aby podjęte rozważania skoncentrowały się wokół kilku zasadniczych kwestii: po pierwsze, charakterystyki źródeł, w których zachowały się informacje związane ze sformułowanym problemem; po drugie, łacińskich terminów, przy jednoczesnym podkreśleniu trudności w odróżnieniu wsi oraz miast, noszących te same nazwy (dotyczy to ośrodków lokowanych na gruntach wsi); po trzecie wreszcie, możliwości źródłowych odnośnie do opisu społeczności zamieszkującej poszczególne miasta, ich władz, rzemieślników itp. Oczywiście jest, iż niniejszy przyczynek nie aspiruje do nakreślenia szczegółowych dziejów konkretnych osiedli, a jedynie – na podstawie wybranych przykładów – formułuje kilka zasadniczych uwag i spostrzeżeń natury teoretyczno-metodologicznej. Ponadto celem piszącego te słowa jest ukazanie dalszej perspektywy badawczej, co zostanie zaprezentowane głównie na podstawie źródeł rękopiśmiennych z XV i XVI w.

2.2. Wykorzystanie ksiąg ziemskich i grodzkich w badaniach nad małymi miastami ziemi łęczyckiej

Zacznijmy od podstawowego problemu, tj. dokumentacji źródłowej i jej charakterystyki. Jak już zasygnalizowano na wstępie, nie dysponujemy księgami miejskimi (wójtowskimi, radzieckimi) dla małych miast ziemi łęczyckiej, co w konsekwencji powoduje, iż informacje na ich temat są rozproszone i należy ich skrupulatnie poszukiwać w źródłach innej proveniencji, np. kościelnej (akta konsystorskie). Najwięcej jednak wiadomości przynoszą nam księgi ziemskie brzezińskie i orłowskie oraz ziemskie i grodzkie łęczyckie. Wspomniane źródła mają kapitalne

znaczenie poznawcze, pełniły bowiem funkcję ówczesnego notariatu i to właśnie w nich odnotowywano rozmaite sprawy (kupno-sprzedaż dóbr ziemskich, pożyczki i poręczenia, oprawy posagowo-wienne, podziały majątkowe) wnoszone głównie przez szlachtę, choć można odnaleźć w nich także ślady mieszkańców i władz miast. Księgi te zaczęły powstawać u schyłku XIV w. Przypomnijmy, że najstarsze zapisy z ksiąg ziemskich łęczyckich pochodzą z 1385 r., orłowskich – z 1389 r., zaś brzezińskich – z 1398 r., ale należy pamiętać, że występują w nich mniejsze lub większe luki i zaburzenia chronologii poszczególnych kart. Z oczywistych względów księgi te pozostają więc podstawowym źródłem do dziejów miast i mieszczaństwa w interesującym nas okresie. Warto odnotować fakt, że na ich podstawie Tadeusz Nowak opracował interesujący i dosyć szczegółowy portret zbiorowy mieszczan brzezińskich w późnym średniowieczu (Nowak 2019: 159–169). Również piszący te słowa w oparciu o inne ciekawe źródło, tj. dokumentację procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r. (Lites 1890), stworzył tekst poświęcony miastom i mieszczanom Polski Centralnej wobec napaści krzyżackiej w 1331 r., choć należy podkreślić, że znakomita większość ośrodków omówionych w tekście dotyczyła ziemi sieradzkiej, łęczyckiej zaś tylko ośrodek stołeczny (Ćwikła 2021: 53–71). Nie można również pominąć cennego opracowania, choć dotyczącego Wielunia, w postaci biogramów tutejszych mieszczan (Grabarczyk, Nowak 2008: 69–252).

Pora zatem przyjrzeć się nieco bliżej księgom sądowym, wskazując na przykładowe informacje w nich spotykane. Jak już zasygnalizowano, pojawiają się w nich przedstawiciele władz miejskich. Ciekawa w tym kontekście jest wzmianka z 1424 r., kiedy to w księdze ziemskiej orłowskiej wymieniono – choć bez podania bliżej określonych personaliów – burmistrza, wójta i ławników w Oporowie (Księgi ziemskie orłowskie, ks. 2A, k. 204; Zajączkowski 2000: 22). Tego typu informacje są z całą pewnością cenne, gdyż umożliwiają zacieśnienie datacji powstania ośrodka miejskiego, choć z zastrzeżeniem, że z drugiej strony nie stanowią dostatecznej przesłanki odnośnie do precyzyjnego wyznaczenia daty lokacji miasta i osoby, która tego dokonała. Skądinąd w świetle badań poczynionych przez Tadeusza Nowaka można przypuszczać, iż miasto istniało już w 1423 r., na co wskazuje postać Czadra z Gumina, pełniącego w czerwcu wspomnianego roku funkcję tutejszego wójta (Nowak 2008: 277). Równie interesująca wydaje się także wzmianka z 1453 r., kiedy to Ziemak z Orłowa, cześnik łęczycki, zastawił trzy domy znajdujące się w mieście Orłowie Janowi z Pleckiej Dąbrowy za kwotę 10 grzywien (Księgi ziemskie orłowskie, ks. 2A, k. 614v).

Wyżej wspomniano o zaburzeniach chronologii kart w księgach sądowych. Z tego punktu widzenia należy nakreślić następujący problem, który dobrze ilustruje przykład Będkowa (powiat brzeziński). Otóż w księdze ziemskiej brzezińskiej w zapiskach za 1450 r. został odnotowany *advocatus* Maciej Łomazga z Przanowic, który sprzedał swoją część we wspomnianych Przanowicach

stryjowi Janowi, plebanowi, za kwotę 20 grzywien (Księgi ziemskie brzezińskie, ks. 1–2, k. 317). Miasto Będków zostało lokowane w 1453 r., a zatem Maciej został wzmiankowany jeszcze przed jego lokacją. Mamy tutaj zatem do czynienia albo z zaburzeniem chronologii kart w źródle, albo Maciej pełnił funkcję sołtysa jeszcze we wsi Będków (Szymczak 2016: 66). Przy tej okazji pojawia się kolejna istotna kwestia związana z wieloznacznością łacińskich terminów, *advocatus* bowiem może oznaczać zarówno sołtysa, jak i wójta (Plezia 1953–1958: 280–281). Dodajmy, że informacje na temat sołtysów, sołectw, wójtów, łanów sołtysich i wójtowskich są charakterystyczne dla kolonizacji na prawie niemieckim (Zajączkowski 1976: 10). Podobny problem daje się zauważyć także w odniesieniu do omawianego już Oporowa, gdyż w 1399 r. pojawił się na kartach źródeł *Kampinos advocatus de Oporowo*. Na tej podstawie sądzono dawniej, iż wiadomość ta potwierdza miejski charakter Oporowa, tymczasem faktycznie dotyczyła ona lokacji na prawie niemieckim Oporówka (Oporów Mały) (Pietras 2013: 60). Powracając natomiast do Będkowa, warto przywołać ciekawe przywileje z lat 1459 i 1464, które dostarczają interesujących informacji na temat funkcjonowania tego ośrodka miejskiego. Pierwszy z wymienionych, wniesiony do księgi ziemskiej brzezińskiej, stanowi nadanie przez trzech ówczesnych dziedziców, czyli braci Piotra i Mikołaja oraz ich bratanka Mikołaja, ról folwarcznych z Rosochy w celu poprawienia sytuacji mieszczan. Dokument wymienia ponadto prawa i obowiązki mieszczan, wysokość czynszów, funkcjonowanie rzemiosła, zasady korzystania z młynów i lasów miejskich (Księgi ziemskie brzezińskie, ks. 3–4, k. 125v–127v; Akta Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego, sygn. 48, k. 19–20v). Drugi zaś ze wspomnianych przywilejów, wystawiony przez króla Kazimierza Jagiellończyka, zezwalał na wolny handel solą z żup Bochni i Wieliczki. Z kolei cztery lata później monarcha wyznaczył nowe terminy targów, przenosząc je z soboty na poniedziałek i jarmarki z 15 sierpnia (Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny) i 1 listopada (Wszystkich Świętych) na 24 czerwca (św. Jana Chrzciciela) i 8 września (Narodzenie Najświętszej Marii Panny) (Akta Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego, sygn. 48, k. 16–16v).

2.3. Inne źródła do badań dziejów nad małymi miastami ziemi łęczyckiej

Interesującym źródłem w kontekście podjętych rozważań jest także *Liber beneficiarum* Jana Łaskiego z lat 1511–1523. W księdze udokumentowano stan posiadania i źródła dochodów instytucji kościelnych na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej. Jej równie istotnym elementem jest odnotowanie wezwań świątyń parafialnych, a także wymienienie miejscowości wchodzących w skład poszczególnych parafii (Borek 2019: 44–45). Zaglądając więc na karty księgi uposażenia, powołajmy się na przykład Oporowa, który we wspomnianym dziele został określony jako *oppidum haereditarium*, czyli miasto dziedziczne (Łaski 1881: 493). Pozostawało ono

bowiem w rękach rodziny Oporowskich herbu Sulima i było lokowane zapewne przez Mikołaja z Oporowa, wojewodę łęczyckiego (Zajączkowski 2000: 23; Pietras 2013: 60). Ponadto odnotowano także *tabernatores seu oppidanos* oraz mieszczan (*oppidani*) (Łaski 1881: 494; Zajączkowski 1996a: 175).

Pozostając nadal w tematyce charakterystyki źródeł pisanych, należy wspomnieć o rejestrach poborowych. W kręgu naszego zainteresowania pozostaje szczególnie ten z 1576 r., który został ogłoszony drukiem przez Adolfa Pawińskiego w XIX w. Opublikowane sumariusze podatkowe zawierają wartościowe informacje na temat podatków, czyli szosu i czopowego, świadczonych przez poszczególne miasta. Dzięki temu stanowią one cenne źródło informacji na temat różnych profesji rozwijających się w tych miejscowościach. Przykładowo w Żychlinie w 1576 r. odnotowano dwóch kowali, czterech krawców, czterech garncarzy, czterech szewców, trzech kuśnierzy oraz czterech rzeźników. Warto wspomnieć, że ci ostatni płacili czynsz w wymiarze 12 groszy, zaś pozostali – 4 grosze, a więc aż trzykrotnie mniej. Dysponujemy również danymi odnoszącymi się do produkcji napojów alkoholowych. I tak odnotować należy siedem karczem zajmujących się produkcją piwa (12 groszy czynszu od karczmy), zaś pięciu mieszczan zajmowało się produkcją gorzałki (24 grosze czynszu od kotła) (*Polska XVI wieku* 1883: 114; Zajączkowski 1995: 220). Ponadto w świetle informacji zawartych w wykazach poboru z XVI w. możliwe jest zrekonstruowanie rzemiosła zbrojeniowego, rozwijającego się w poszczególnych miastach regionu (Szymczak 1993: 151–152, 155, 172; Bołdyrew 2007: 11–44). Wbrew pozorom i sugestiom pojawiającym się w dotychczasowej literaturze przedmiotu w rejestrach nie zachowały się najstarsze informacje dotyczące rzemieślników z interesującego nas obszaru. Pojedyncze wzmianki na ich temat znajdują się także w księgach ziemskich. Odnotujmy więc Jana, krawca z Żychlina, który został poświadczony źródłowo w 1443 r. (Księgi ziemskie łęczyckie, ks. 11, k. 587, 590). W 1454 r. w materiale źródłowym znajdujemy także Macieja, kuśnierza z Orłowa (Księgi ziemskie orłowskie, ks. 2A, k. 682v). Wracając natomiast do samych rejestrów, należy stwierdzić, iż niekiedy liczba rzemieślników mogła być zaniżana, gdyż poborcóm podatkowym podawano niepełne dane. Problem wiarygodności wspomnianych źródeł znalazł już swoje odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu. Niektórzy badacze wskazywali na możliwość oszustw ze strony poborców i płatników oraz braki pewnej liczby miejscowości, które z kolei pojawiały się w innych źródłach, np. księgach sądowych. Nie wszyscy historycy wykazywali jednak tak duży krytycyzm, podkreślając małe prawdopodobieństwo przekłamań ze strony poborców podatkowych, którymi zostawały osoby o dużym autorytecie wśród szlachty i cieszące się ugruntowaną pozycją majątkową. W związku z tym ewentualna nieuczciwość odbiłaby się negatywnie na ich wizerunku, a możliwe korzyści finansowe płynące z fałszowania dokumentacji wcale nie byłyby opłacalne (Boroda 2014: 25–26). Warto odnotować fakt, że rejestry podatkowe były podstawowym źródłem dla twórców *Atlasu historycznego Polski* w odtwarzaniu

krajobrazu osadniczego województw łęczyckiego i sieradzkiego w drugiej połowie XVI w. We wspomnianej publikacji dokonano również ich charakterystyki, zwracając także uwagę na wyżej zarysowane problemy (Rutkowski 1998: 13–14, 32, 42).

2.4. Problem identyfikacji osób i nazw miejscowych w źródłach dotyczących miast ziemi łęczyckiej

Kwestia identyfikacji osób, w tym wypadku mieszczan, również jest jednym z istotnych problemów i to nie tylko w odniesieniu do mieszkańców miast – nieustannie towarzyszy on badaniom mediewistycznym, by w szczególności podkreślić trudności z prawidłowym rozpoznaniem poszczególnych przedstawicieli stanu szlacheckiego. Powołajmy się na przykład Strykowa (powiat brzeziński). W 1417 r. został odnotowany krawiec strykowski Jakusz, ale w tym samym czasie w zapiskach sądowych pojawił się również tutejszy krawiec o imieniu Jakub (Księgi sądowe łęczyckie 1897, cz. 2, nr 2886, 2916, 2914). Pozwala to przyjąć, iż mamy do czynienia z różnymi osobami, choć trzeba pamiętać, że średniowieczne imiona Jakub i Jakusz mogły występować zamiennie.

Mieszczan można poszukiwać także wśród immatrykulowanych studentów, kiedy to ich poszczególni reprezentanci zapisywali się na Uniwersytet Krakowski. Dla interesującego nas okresu dysponujemy dwiema opublikowanymi metrykami oraz księgą promocji (*Metryka* 2004; *Metryka* 2010; *Najstarsza księga* 2011). Wymienione źródła mają naturalnie charakter uzupełniający, pomocniczy. Szczególnie przydatne są w kontekście genealogicznym, gdyż studentów odnotowywano w formie patronimicznej, na przykład *Albertus Mathie de Lodzya* itd.

Wypada w tym miejscu zwrócić także uwagę na jeszcze jeden dosyć istotny problem badawczy odnoszący się do małych miast. Kwestia ta dotyczy – jak już na wstępie zauważono – szczególnie tych ośrodków, które były lokowane na gruntach wsi o tej samej nazwie. W bardzo dużej liczbie przypadków odnotowywanych w źródłach nie ma bowiem możliwości odróżnienia wsi od miasta, o czym świadczą zapisy typu „de Byelawy”, „de Orłowo” itp. W takiej sytuacji możemy jedynie domyślać się, o który typ osady chodzi. Niemniej jednak zdarzają się informacje, które wyraźnie odróżniają miasto od wsi. Otóż do księgi ziemskiej orłowskiej została wniesiona w 1486 r. sprawa dotycząca rozgraniczenia miasta Oporowa (*Opporowo opidi*), wsi Oporów (*Opporowo villa*) oraz wsi Jastrzębia z miastem Żychlin (*Zychlyno opidi*) i Sokołówkiem (Księgi ziemskie orłowskie, ks. 3, k. 73v). W 1493 r. wzmiankowany został dział dziedziczny Stanisława Sokołowskiego we wsi Bielawy (*in villa*), znajdujący się w pobliżu miasta (*oppidum*) Bielawy (Księgi grodzkie łęczyckie, ks. 8, k. 364v). Kolejny interesujący przykład stanowi dokument Aleksandra Jagiellończyka z 1505 r., zgodnie z którego treścią król powierzył braciom: Janowi, Stanisławowi, Kasprowi, Dziersławowi i Jakubowi z Bielaw wybudowanie mostu na rzece Mrodze

i ustanowienie tam myta. W dokumencie czytamy o drodze publicznej wiodącej z Mazowsza przez Łęczycę i wspomnianą rzekę, która płynęła między miastem a wsią Bielawy (Metryka Koronna, ks. 21, k. 234v; *Matricularum* 1908, nr 2250). W tym miejscu wypada również skorygować pogląd wyrażony w opracowaniu poświęconym miejscowym nazwom Polski, jakoby Bielawska Wieś powstała po utworzeniu miasta (Borysiak 1996: 171). Ta ostatnia nazwa oczywiście pojawia się dopiero w XVI w. w celu odróżnienia wsi od miasta, jednak w średniowieczu funkcjonowała jako wieś o takiej samej nazwie. Ponadto należy podkreślić, że miasta lokowano zazwyczaj na gruntach wsi (tak było w przypadku Bielaw), a zatem nie mogły istnieć chronologicznie wcześniej.

2.5. Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych wywodów i w kontekście zasygnalizowanych wcześniej problemów (zaburzenia w chronologii, niejednoznaczność terminologii łacińskiej, kwestie identyfikacji osób, trudności w odróżnieniu wsi od miast o takich samych nazwach) należy stwierdzić, że w obliczu braku ksiąg miejskich, a więc podstawowego źródła, badania nad małymi miastami cechują się oczywistymi trudnościami. Nie ulega zatem wątpliwości, że to księgi ziemskie i grodzkie pozostają w związku z tym podstawowym źródłem do odtwarzania wyglądu społeczności miejskich i kreślenia dziejów poszczególnych ośrodków. Specyfika ksiąg powoduje jednak, że szeroko rozumiana tematyka miejska nie jest dominującą (np. mieszczanie oraz przedstawiciele rzemiosła pojawiają się w materiale źródłowym sporadycznie, przede wszystkim w sprawach z przedstawicielami stanu szlacheckiego), co wymaga bardzo skrupulatnych i żmudnych poszukiwań. Tylko uważna lektura wspomnianej dokumentacji w połączeniu z innymi materiałami źródłowymi, mającymi charakter pomocniczy, uzupełniający, może przynieść nowe ustalenia do dziejów małych miast. Należy z drugiej strony podkreślić, że omówione tutaj mankamenty są nieodłączną częścią bazy źródłowej i jako takie są zupełnie niezależne od badaczy omawianej problematyki. Wydaje się również, że ustalenia z zakresu socjotopografii, rozumianej jako związki zachodzące między strukturami społecznymi a siecią i układem przestrzennym miast, w kontekście problemów omawianych w artykule mają bardzo ograniczony charakter ze względu na brak ksiąg wójtowskich, ławniczych, radzieckich, rachunkowych, cechowych i innych wykazów. To właśnie tego typu źródła umożliwiły uznanym badaczom (np. Czacharowski 1976; Sowina 1991; Czaja 1992; Goliński 1997; Wiesiołowski 1997; Mikulski 2015) opracowanie socjotopografii poszczególnych miast w średniowieczu i okresach późniejszych, ale należy podkreślić, że – w przeciwieństwie do sygnalizowanych w tekście miejscowości – były to duże ośrodki miejskie, po których pozostała dużo obfitsza baza źródłowa.

Literatura

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Księgi grodzkie łęczyckie, ks. 8.

Księgi ziemskie brzezińskie, ks. 1–2, 3–4.

Księgi ziemskie orłowskie, ks. 2A, 3.

Metryka Koronna, ks. 21.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego, sygn. 48.

Źródła drukowane

Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419, 1897, cz. 2, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, t. 4, Księgarnia Gebethnera i Wolffa, Warszawa.

Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, 1890, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Biblioteka Kórnicka, Poznań.

Łaski J., 1881, *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski i J. Korytkowski, t. 2, nakładem i drukiem J.B. Langiego, Gniezno.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, 1908, wyd. T. Wierzbowski, cz. III, Typis Officinae C. Kowalewski, Warszawa.

Metryka, czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551, 2010, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, Wydawnictwo Neriton, Warszawa.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, 2004, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, t. 1, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków.

Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541, 2011, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystyczny, t. 2, *Wielkopolska*, [w:] *Źródła dziejowe*, t. 13, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1883.

Opracowania

Anusik Z. (red.), 2014, *Sieradz. Dzieje miasta do 1793 roku*, Dom Wydawniczy Księży Młyn, Łódź–Sieradz.

Bogucka M., Samsonowicz H., 1986, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Bołdyrew A., 2007, *Rzemiosło zbrojeniove w Łęczyckiem, Sieradzkim i Wieluńskim w XVI w.*, „Rocznik Łódzki”, 54: 11–44.

Borek A., 2019, *Liber beneficiorum Jana Łaskiego – przyczynek do krytyki źródłoznawczej gnieźnieńskiej księgi uposażeń*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112: 43–72.

- Boroda K., 2014, *O przydatności rejestrów poborowych z XVI wieku w badaniach demograficznych*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 33: 21–38.
- Borysiak E., 1996, *Bielawska Wieś*, [w:] K. Rymut (red.), *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, t. 1, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków: 171.
- Czacharowski A., 1976, *Zagadnienia socjotopografii późnośredniowiecznego Torunia*, [w:] A. Gieysztor, T. Rosłanowski (red.), *Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej: przemiany społeczne a układy przestrzenne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 137–146.
- Czaja R., 1992, *Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Ćwikła Ł., 2021, *Miasta i mieszczenie Polski Centralnej wobec napaści krzyżackiej w 1331 roku*, [w:] T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol (red.), *Oblicza wojny*, t. 4, *Miasto i wojna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 53–71.
- Goliński M., 1997, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia (przestrzeń – podatnicy – rzemiosło)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Grabarczyk T., Nowak T., 2008, *Mieszczenie wieluńscy do początków XVI wieku. Biogramy*, Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, Łódź–Wieluń.
- Grygiel R., Jurek T. (red.), 2014, *Początki Łęczycy*, t. 3, *W kręgu historii i historii sztuki*, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź.
- Liszewski S. (red.), 2009, *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Mikulski K., 2015, *Socjotopografia przedmieść toruńskich w XIV–XVIII wieku – przypadek Żabiańca*, „Archaeologia Historica Polona”, 23: 57–82.
- Nowak T., 2008, *Mieszczenie Oporowa do połowy XV wieku*, [w:] G. Kin-Rzymkowska (red.), *Oporów. Stan badań II. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 10 listopada 2003 r. z okazji 550-lecia Konwentu Ojców Paulinów w Oporowie oraz 550. rocznicy śmierci fundatora Prymasa Władysława Oporowskiego*, Muzeum – Zamek w Oporowie, Oporów: 275–286.
- Nowak T., 2019, *Mieszczenie Brzeziny w późnym średniowieczu – wybrane problemy*, [w:] L. Tyszler (red.), *Brzeziny i region. Przeszłość w narracji interdyscyplinarnej. Archeologia – architektura – sztuka – historia*, Muzeum Regionalne w Brzezinach, Urząd Miasta Brzeziny, Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Łodzi, Brzeziny–Łódź: 159–169.
- Pietras T., 2013, *Oporowscy herbu Sulima. Kariera rodziny możnowładczej w późnośredniowiecznej Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Plezia M. (red.), 1953–1958, *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław: 280–282.
- Rutkowski H. (red.), 1998, *Atlas historyczny Polski. Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2, *Komentarz, indeksy*, Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Sowina U., 1991, *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV–XVI w.*, Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Warszawa–Sieradz.

- Szymański M., 2019, *Łódź na wodach dziejów. Biografia miasta*, Fundacja „Zakręcenie Czytaniem”, Łódź.
- Szymczak J., 1993, *Rzemiosło zbrojeniowe w Łęczyckiem, Sieradzkim i Wieluńskim w średniowieczu*, „Rocznik Łódzki”, 40: 149–177.
- Szymczak J. (red.), 2003, *Łęczyca. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego, Towarzystwo Miłośników Ziemi Łęczyckiej, Łęczyca–Łódź.
- Szymczak J. (red.), 2011, *Kutno poprzez wieki*, Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Stefana Żeromskiego, Polskie Towarzystwo Historyczne, Kutno–Łódź.
- Szymczak J., 2016, *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku raz jeszcze*, „Rocznik Łódzki”, 64: 59–79.
- Szymczak J. (red.), 2021, *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź–Uniejów.
- Wiesiołowski J., 1997, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Zajączkowski S.M., 1976, *O lokacjach wsi na prawie niemieckim w Łęczyckim i Sieradzkim od końca XIV do początków XVI wieku*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Łódź–Wrocław: 7–57.
- Zajączkowski S.M., 1983, *Z dziejów miasta Bielaw i majątkowego kompleksu bielawskiego od XIV do XVI w. Przyczynek do rozwoju wielkiej własności szlacheckiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica”, 14: 97–148.
- Zajączkowski S.M., 1995, *Uwagi nad dziejami miasta Żychlina (do lat siedemdziesiątych XVI wieku)*, [w:] B. Śliwiński (red.), *Polska, Prusy, Ruś. Rozprawy ofiarowane prof. zw. dr. hab. Janowi Powierskiemu w trzydziestolecie pracy naukowej*, Wydawnictwo „Marpres”, Gdańsk: 213–226.
- Zajączkowski S.M., 1996a, *Powiat orłowski do lat siedemdziesiątych XVI wieku. Studia z dziejów osadnictwa, struktury własnościowej i stosunków kościelnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zajączkowski S.M., 1996b, *Uwagi o przeszłości Orłowa do lat siedemdziesiątych XVI w.*, „Rocznik Łódzki”, 43: 53–72.
- Zajączkowski S.M., 2000, *Dzieje Oporowa w średniowieczu i początkach ery nowożytnej*, [w:] G. Kin-Rzymkowska, U. Kowalska, A. Majewska-Rau (red.), *Oporów. Stan badań. Materiały sesji naukowej zorganizowanej z okazji 50. rocznicy Muzeum w Oporowie 22 listopada 1999 roku*, Muzeum – Zamek w Oporowie, Oporów: 13–36.